

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده زبان‌شناسی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته

فرهنگ و زبان‌های باستانی

عنوان پایان‌نامه

بررسی و ترجمهٔ قطعهٔ ۵ از متون سغدی پاریس ویراستهٔ امیل بنونیست

استاد راهنما

دکتر زهره زرشناس

استاد مشاور

دکتر امید ملاک بهبهانی

پژوهشگر

الهه کاویار جوشقانی

تیر ماه ۱۳۹۰

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

هیأت داوران در جلسه مورخ ۹۰/۰۷/۱۰

پایان نامه تحصیلی خانم الهه کاویار جوشقانی دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته فرهنگ و زبان های باستانی

تحت عنوان:

بررسی و ترجمه قطعه ۵ از متون سغدی پاریس ویراسته امیل بنونیست

را بررسی کردند و پایان نامه با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

استاد راهنمای پایان نامه خانم دکتر زهره زرشناس با مرتبه علمی استاد

استاد مشاور پایان نامه خانم دکتر امید ملاک بهبهانی با مرتبه علمی استادیار

استاد داور خارج از گروه آقای دکتر محسن ابوالقاسمی با مرتبه علمی استاد

امضای
امضای
امضای

امضای رئیس پژوهشگاه

امضای مدیر گروه

امضای نماینده مدیریت تحصیلات تکمیلی

تقدیم به هر آنکه این دفتر بگشاید

با سپاس فراوان از استادان گرامی و عزیزم در گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی که هیچ یاری و راهنمایی را در دوران تحصیل از اینجانب دریغ نکردند. خصوصاً استاد فرهیخته‌ام سرکار خانم دکتر زرشناس که راهنمایی این رساله را برعهده گرفتند و سرکار خانم دکتر بهبهانی که در این مدت مشاور و همراه بودند. مطالعات ایران‌شناسی همیشه برایم شیرین بوده است، اما در کنار چنین استادان عالم و فرزانه‌ای شیرینی‌اش دو چندان شد.

شایسته و بایسته است که بگویم قلم استاد قریب قوت دانشجویانی است که قدمی در سغدی‌پژوهی برمی‌دارند. خداوند قدرت تمام درختان ایستاده بر زمین را در وجودشان قرار دهد تا همچنان از وجودشان بهره‌مند باشیم. همچنین قدردان استادم دکتر علی شهیدی هستم که مطالعه ادبیات ایران باستان را با شاگردی ایشان آغاز کردم.

زندگی بودا، رنگ آمیزی شده روی ابریشم

غار ۱۷، موگائو، نزدیک دون هوانگ، چین / سلسله تانگ، قرن ۹ م.

منبع: آرشیو کتابخانه ملی پاریس (Bibliothèque Nationale de France)

چکیده

زبان سغدی از شاخهٔ زبان‌های ایرانی میانهٔ شرقی و از نظر تنوع و حجم ادبیات مهم‌ترین آنهاست. این زبان از قرن ۱ تا ۱۳ میلادی در جغرافیای گسترده‌ای - دریای سیاه تا چین - رواج داشته است. از آنجا که زبان آیینی تاریخ و فرهنگ هر ملت است، آثار به‌جامانده از آن زبان هم میراثی ارزشمند محسوب می‌شود. بنابراین زبان سغدی و آثار به‌جامانده از آن در این بازهٔ زمانی و مکانی از اهمیت بسیاری برخوردار است. از این رو این رساله با عنوان «بررسی قطعهٔ ۵ از متون سغدی پاریس ویراستهٔ امیل بنونیست» به بررسی یک متن سغدی بودایی پرداخته است تا شاید قدمی در راه آشنایی هرچه بیشتر با این زبان و آثار به جا مانده از آن برداشته شود.

فهرست مطالب

نشانه‌ها ۱۰

کوتاه‌نوشت‌ها ۱۱

پیشگفتار ۱۲

فصل اول

۱-۱. سغد ۱۴

۲-۱. زبان سغدی ۱۷

۳-۱. ادبیات سغدی ۱۸

۱-۳-۱. آثار غیردینی سغدی ۱۸

۲-۳-۱. آثار دینی سغدی ۱۹

۱-۲-۳-۱. آثار سغدی مانوی ۲۰

۲-۲-۳-۱. آثار سغدی مسیحی ۲۰

۳-۲-۳-۱. آثار سغدی بودایی ۲۱

۴-۱. پیشینه پژوهش ۲۱

۵-۱. روش کار ۲۲

فصل دوم

۱-۲. معرفی متن سوتره برهمن ناخن دراز (قطعه ۵ از متون سغدی پاریس ویراسته امیل بنونیست) ۲۴

۲-۲. حرف نویسی ۲۷

۳-۲. آوانویسی ۳۳

۳-۲. برگردان فارسی ۴۰

فصل سوم : واژه‌نامه

۲-۳. ترتیب الفبایی حروفِ واژه‌نامه..... ۴۹

۳-۳. واژه‌نامه..... ۵۰

کتابنامه..... ۹۲

چکیده به زبان انگلیسی..... ۹۴

نشانه‌ها

[] در برگردان فارسی : برای افزودن مطلبی به متن اصلی

* پیش از واژه‌های زبان مفروض

< مشتق از

> تصحیح می‌شود

√ ریشه

/ یا

کوتاه نوشت‌ها

فارسی

- ا. ش. ج. اول شخص جمع
ا. ش. م. اول شخص مفرد
د. ش. ج. دوم شخص جمع
د. ش. م. دوم شخص مفرد
س. ش. ج. سوم شخص جمع
س. ش. م. سوم شخص مفرد
ق. شماره مدخل واژه در فرهنگ سغدی ← قریب ۱۳۷۴
گ. شماره پاراگراف (§) ← Gershevitch 1954

لاتین

Av.	اوستایی	OP.	فارسی باستان
B	سغدی بودایی	Parth.	پهلوی اشکانی
Ben.	بنونیست	Phl. =MP.	فارسی میانه
C	سغدی مسیحی	Skt.	سانسکریت
(E)/(e)	ریشه شناسی	Yaghn.	یغناپی
G.	گرشویچ		
Khot.	ختنی		
Khwar.	خوارزمی		
M	سغدی مانوی		
Mc.	مکنزی		
Olr.	ایرانی باستان		

تحقیق و پژوهش در نگرش ادیان مختلف و آگاهی از تاریخ، فرهنگ و اندیشه گذشتگان پنجره‌ای است رو به زوایای تاریک گذشته و در عین حال چراغی به سوی آینده، و این حاصل نمی‌شود مگر با پژوهش‌های بنیادین، مطالعات تطبیقی و نیز ترجمه آثار گذشتگان. این آثار، میراث معنوی جهان هستند و تحقیق و پژوهش در آنها بسیاری از ناگفته‌های تاریخ را برای ما بازگو می‌کند.

متون سغدی از طرفی به یک زبان ایرانی نوشته شده و از طرفی دیگر یک منبع کهن برای شناخت و آشنایی با دو سنت بزرگ آیین بودا-مهایانه^۱ و هینایانه^۲ است. این مسئله اهمیت ترجمه متون سغدی را دو چندان می‌کند. در این رساله تأکید بر جنبه زبان شناختی متن مورد نظر و بررسی واژگانی آن است تا از این طریق هر چه بیشتر این زبان کهن را بشناسیم و ترجمه آن زمینه آشنایی با این آیین را فراهم سازد.

¹ Mahayana

در سانسکریت به معنی محمل بزرگ، یکی از ۲ مذهب آیین بودا که در چین، کره، ژاپن و تبت گسترش دارد. پیروان این مذهب بر این باورند که همگان امکان بودا شدن را دارند (دانشنامه دانش گستر. ۱۳۸۹. زیر نظر علی رامین، کامران فانی، محمد علی سادات. ج ۱۶، ص ۳۵۶). در تمام متن کلمات خاص لاتین مختم به **a** در برگردان با ه آخر نوشته شده، برای نمونه: مهایانا → مهایانه. برای یکدستی متن با وجود اینکه منابع مختلف شیوه نگارششان متفاوت بود اما این شیوه را اختیار کردم.

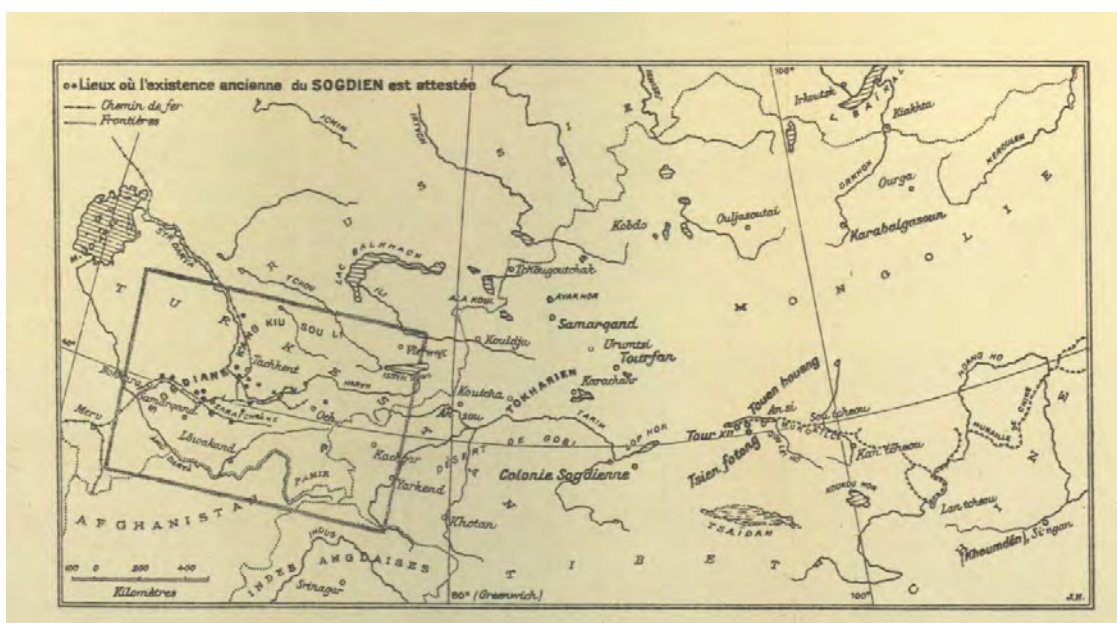
² Hinayana

در سانسکریت به معنای محمل کوچک. نامی در آیین بودا که پیروان مذهب مهایانه بر مذهب تراوادا نهاده‌اند (همان، ج ۱۸، ص ۳۳۰).

فصل نخست

۱-۱. سغد

سغدیان^۳ سرزمینی باستانی در آسیای مرکزی بوده است که امروزه آنرا در دره رود زرافشان، بخشی از ازبکستان و تاجیکستان امروز می‌دانند. کاوش‌های باستان‌شناسی نشان داده است در حدود ۱۰۰۰ تا ۵۰۰ ق م مردم در این ناحیه ساکن شده‌اند.

تصویر ۱. محدوده جغرافیایی سغد

سرزمین سغد در دوره هخامنشیان یکی از ۲۰ ساتراپی شاهنشاهی هخامنشیان بوده که در شمال فلات بزرگ پارس قرار داشته است. کهن‌ترین منابعی که نام سغد در آنها آمده متون اوستایی و کتیبه‌های هخامنشی است.

³ Sogdiana

در مهریشت نام سغد را به صورت *suγδa*^۴ و در فصل نخست وندیداد آن را در ترکیب *suγδō-šayana*^۵ به معنای «محل سکونت سغدی‌ها» می‌بینیم. در وندیداد نام سغد در فهرست کشورهای آفریدهٔ مزدا آمده است. طبق پژوهش‌های بیلی و گرشویچ سغد، خود مترادف می‌شود با «مسکن یا محل سکونت مردم شهرنشین و مستقر». کاوش‌های اخیر دانشمندان شوروی (سابق) در آسیای مرکزی و آثار یافت شده از زندگی شهرنشین، این ادعا را تا حدی ثابت می‌کند (قریب، ۱۳۷۴).

داریوش (۵۲۲-۴۸۶ پ. م.) در کتیبه بیستون (DB1,16) سغد را یکی از ایالات شاهنشاهی خود برشمرده است. سغد را به صورت *Sugda-* و *Suguda-* در دیگر کتیبه‌های شاهان هخامنشی نیز می‌بینیم که اغلب با بلخ و خوارزم و هری (نام قدیم هرات) همراه است. از جمله این کتیبه‌ها می‌توان اشاره کرد به: *XPh 21*؛ *DSf 38*؛ *DH 5*؛ *DPh 6*؛ *DPe*؛ *DSm 9*؛ *Dse 22*؛ *DNa 23* (زرشناس ۱۳۸۷، ص ۱۲ و قریب ۱۳۷۴، مقدمه ص ۱۱، ۱۲). در سنگ‌نگاره‌های آرامگاه داریوش در نقش رستم و دیوار پلکان قصر آپادانا در تخت جمشید پیکر مرد ریش‌درازی با شلووار بلند دیده می‌شود که به نظر می‌رسد سغدی باشد. بر دیوار پلکان شرقی آپادانای تخت جمشید هم در هفدهمین هیئت نمایندگان باج‌پردازان، دانشمندان پیکر ۵ نفر با ردای جبه‌وار و حاشیه‌داری که بالا و پایینش گرد برش خورده و نیز شلواری گشاد که در قوزک پا بسته شده و کلاه باشلیق مانند که سر و گوش را می‌پوشاند تشخیص داده‌اند؛ آنها یک شمشیر، دو حلقه بازوبند، یک تبرزین و یک اسب هدیه می‌آورند (قریب ۱۳۷۱، صص ۷۷، ۷۸).

⁴ *yahmya āpō.. θwaxšante..gaomča suγδam xvāirizəmča* ; Yt. 10. 14.

⁵ *gāum yim suγδō.šayanəm* ; V. I. 4.

تصویر ۲. گروه سغدی جهت پیشکش هدایای نوروژی بر دیوارهٔ پلکان شرقی آپادانا (Shahbazi, 1976)

بعد از سقوط امپراتوری هخامنشی، در سدهٔ چهارم پیش از میلاد سغد به دست اسکندر تسخیر شد و تاریخ، این سرزمین را دست به دست به حکومت های مختلف سپرد. سرزمینی که روزی سنگ‌های لاجورد و عقیقش کاخ شوش را زینت می‌داد، اکنون نگین انگشتر پادشاهان مختلف می‌شد. سغد در سده‌های ۱ و ۲ م تحت نفوذ کوشانیان بود، سدهٔ ۵ و ۶ م هپتالیان، سدهٔ ۶ و ۷ م ترک‌های غربی، سدهٔ ۷ و ۸ م چینیان و در سدهٔ ۸ م اعراب بر آن حکومت کردند (زرشناس ۱۳۸۷، ص ۱۲ و ۱۳).

سغد در متون عیلامی به صورت šu-ug-da، در متون اکدی به صورت su-ug-du، در متون لاتین به صورت Σογδιᾶνη و در خود زبان سغدی به شکل sywδy'w آمده است.

۱-۲. زبان سغدی

زبان سغدی یک زبان ایرانی میانه شرقی (دسته شمالی) است که از قرن اول تا ۱۳ میلادی در گستره وسیع جغرافیایی؛ از دریای سیاه تا مرزهای غربی چین، مردمانی ایرانی تبار به آن صحبت می‌کردند (قریب ۱۳۷۴، مقدمه ص ۱۱) و از سده ششم تا دهم میلادی (= چهارم هجری) زبان میانجی^۶ در سراسر مسیر شرقی جاده ابریشم بود. کتیبه بوگوت^۷ در مغولستان، که متعلق به اندک زمانی پس از ۵۸۱ میلادی است، نشان می‌دهد که سغدی زبان رسمی نخستین امپراتوری ترکان نیز بوده است (تفضلی ۱۳۷۶، ص ۳۶۷). مقدسی در سده دهم میلادی زبان سمرقند و بخارا را گونه‌ای از زبان فارسی می‌داند. به نظر می‌رسد که زبان سغدی در آن زمان در این ناحیه دیگر به کار نمی‌رفته است. او همچنین می‌گوید: سغد دارای زبان مخصوصی است که به زبان روستاهای بخارا شباهت دارد. این گفته مقدسی نشان می‌دهد که زبان سغدی در آن زمان، هنوز در روستاهای سغد زبانی زنده بوده و به احتمال زیاد تا سده ۱۶ میلادی به آن صحبت می‌شده است. زبان سغدی به تدریج جای خود را به زبان های فارسی و ترکی داده است. گویش یغنابی که هم اکنون در دره یغناب (زرفشان) در شمال کوه یغناب رواج دارد، بازمانده یکی از گونه‌های زبان سغدی است (زرشناس ۱۳۸۷، ص ۱۳، ۱۴).

با توجه به ویژگی های مشترک در تحول آوایی و مشخصه های صرفی زبان سغدی با زبان های ختنی، خوارزمی و بلخی، این ۴ زبان را در یک گروه زبانی ایرانی میانه شرقی جای داده‌اند.

آثار بازمانده این زبان را در واحه ترفان در ترکستان چین، به خصوص در بولایق، یارخوتو، مورتوق، سنگیم و تیوق، در کتابخانه یکی از غارهای هزاربودا در تون هوانگ^۸ یا دون هوان (دروان سغدی) چین، در خرابه‌های

^۶ Lingua Franca

^۷ Bugut

^۸ Touen-houang

دژی در کوه مُغ در نزدیکی پنجیکنت در تاجیکستان، در شهر کهن افراسیاب در نزدیکی سمرقند در ازبکستان، در شمال پاکستان، در مغولستان و حتی در یکی از برج‌های دیده‌بانی دیوار چین یافته‌اند (رضایی باغ بیدی ۱۳۸۸، ص ۱۷). این مدارک هم‌اکنون در کتابخانه‌ها و موزه‌های ۴ شهر: پاریس، لندن، برلین و لنینگراد (سن پترزبورگ) نگهداری می‌شود (قریب ۱۳۷۴، مقدمه ص ۱۱).

۳-۱. ادبیات سغدی

زبان سغدی یکی از مهم‌ترین زبان‌های ایرانی میانه شرقی است، چرا که در آثار به جا مانده از این زبان شاهد تنوع موضوعی بسیاری هستیم؛ کتیبه، نامه، سنگ‌مزار، اسناد مالی، دستورهای اداری، قبالة ازدواج، داستان و متون دینی.

این آثار را بر حسب موضوع به ۲ گروه غیردینی و دینی تقسیم می‌کنند.

۱-۳-۱. آثار غیردینی سغدی

آثار غیردینی سغدی شامل نوشته‌های روی سکه‌ها، اشیاء سیمین، منسوجات، چرم، سفالینه و سنگ‌های گرانبهاست.

سکه‌ها: قدیمی‌ترین سکه‌های سغدی متعلق به قرن ۲ میلادی است^۹ و جدیدترین آن‌ها از دوران غورک (۷۱۱ تا

۷۳۸ م) فرمانروای سغدی است که در ناحیه پنجکنت (جمهوری تاجیکستان) به دست آمده‌اند.

نامه‌ها: مجموعه نامه‌ها شامل ۵ نامه کامل و چند قطعه ناقص است. قدیمی‌ترین آثار سغدی همین «نامه‌های

باستانی» هستند که از لحاظ زبان‌شناسی بسیار اهمیت دارند.

کتیبه‌ها: عبارتند از سنگ‌نوشته‌های بوگوت، سنگ‌نوشته‌های افراسیاب، کتیبه‌های پنجکنت (روی استخوان و

ظروف سفالین و سنگی)، سنگ‌نوشته‌های سند علیا، کتیبه‌های لاداک و قره بلگسون و کتیبه‌های یادبود

قرقیزستان.

آثار کوه مغ: شامل اسنادی از بایگانی دیواشتیج، آخرین فرمانروای سغد که حاوی اسناد مالی، نامه‌های اداری و

یک قبالة ازدواج است (زرشناس ۱۳۸۰، صص ۱۲، ۱۳).

۱-۳-۲. آثار دینی سغدی

بیشتر دست‌نوشته‌های سغدی و به ویژه دست‌نوشته‌هایی که از ناحیه ترفان و یکی از غارهای هزار بودا در تون

هوانگ به دست آمد، همه متون دینی‌اند که از اصل فارسی‌میان و پهلوی اشکانی (متن‌های سغدی مانوی)،

سریانی (متن‌های سغدی مسیحی) و چینی (متن‌های سغدی بودایی) به زبان سغدی ترجمه شده‌اند (زرشناس

۱۳۸۵، ص ۹۷). متن‌های دینی به سه گروه زیر تقسیم می‌شوند:

^۹ Henning, 1958, 25-6.

۱-۳-۲-۱. آثار سغدی مانوی

متن‌های مانوی بسیاری به زبان سغدی در دست است که برخی به خط مانوی و بیشتر آنها به خط سغدی-ایغوری نوشته شده‌اند. بیشتر این متون که در صومعه‌ای مخروبه در تویوق، نزدیک ترفان، پیدا شده مطالب فلسفی آیین مانی را با تمثیل و داستان طرح می‌کنند. علاوه بر سرودها، موعظه‌ها و خطابه‌هایی که برگردان سغدی متون فارسی میانه و پهلوی اشکانی هستند، متون اصیلی هم مدون به زبان سغدی دیده می‌شود. محتوای این متون، تاریخچه فعالیت مبلغان مانوی، خطابه‌ها نیایش‌ها، اعترافات و توبه، اسطوره آفرینش، تقویم و سال‌نامه‌های مربوط به روزه‌داری و جشن‌ها، نامه‌های مانوی، فهرست ملل و فهرست واژه‌ها، کتاب غول‌ها، تمثیل‌ها و داستان‌ها است (قریب ۱۳۷۴، مقدمه ص ۲۱). متن‌های مجموعه ترفان که بیشتر، آثار سغدی مانوی را تشکیل می‌دهند، و توسط هیأت آلمانی کشف شد، هم‌اکنون در برلین نگاهداری می‌شوند.

۱-۳-۲-۲. آثار سغدی مسیحی

مبلغان مسیحی نستوری فعالیت‌های تبلیغی بسیاری در آسیای مرکزی داشته‌اند که تاریخ آن برمی‌گردد به دوران سلطنت یزدگرد دوم ساسانی (۴۳۸ - ۴۵۷م)؛ اولین دوره مهاجرت نستوریان ایران به آسیای مرکزی. این آثار از کتابخانه‌ای در دیر ویران شده‌ای در بولایق در شمال ترفان به دست آمد. متن‌های سغدی مسیحی معمولاً دارای اصل سریانی یا دارای نسخه‌های متناظر در زبان سریانی و گاه یونانی هستند که تجزیه و تحلیل این آثار را برای ما آسان می‌کند (زرشناس ۱۳۸۰، صص ۹، ۱۰). مجموعه متن‌های سغدی مسیحی شامل قطعات کوتاهی از ترجمه انجیل و تورات و داستان پیامبران، سرودهای نیایش، روایات آباء کلیسا، کتاب مزامیر، زندگی‌نامه

قدیسان، کلمات قصار و عبارات کوتاه پندآمیز است. بیشتر متون مسیحی را هیأتی آلمانی در اوایل قرن بیستم کشف کرد و اکنون در اختیار مجموعه برلین است.

۱-۳-۲-۳. آثار سغدی بودایی

در میان آثار بازمانده از متون دینی سغدی، بیشترین حجم به متون دینی بودایی اختصاص دارد، به طوری که بیشتر متون سغدی یافت شده در تون هوانگ و یک سوم متون سغدی یافت شده در تُرفان بودایی هستند. متون سغدی بودایی به فرقه مهاییانه تعلق دارد و بیشتر آنها در یکی از غارهای هزار بودا یافت شده است (باغ بیدی ۱۳۸۸، ص ۱۷). پل پلیو^{۱۰}، دانشمند فرانسوی، در اوایل قرن بیستم به چین و آسیای میانه سفر کرد و از محل کتابخانه غارهای هزاربودا^{۱۱} نزدیک تون هوانگ گنجینه گرانبهای متون سغدی بودایی را به پاریس آورد. این دست‌نوشته‌ها با کد p به نام پلیو نامگذاری شد و شامل ۲۷ متن می‌باشد (قریب ۱۳۷۱، ص ۹۳). زبان و خط این آثار از نامه‌های باستانی^{۱۲} (کهن‌ترین اثر سغدی، مربوط به اوایل قرن ۴ میلادی) جدیدتر است.

۱-۴. پیشینه پژوهش

رابرت گوتیو^{۱۳} (۱۸۷۶ - ۱۹۱۶) زبان‌شناس فرانسوی را می‌توان بنیان‌گذار سغدی‌شناسی در فرانسه دانست. او طی سال‌های ۱۹۱۱ تا ۱۹۱۶، تلاش‌هایش را صرف تحقیق در زبان سغدی کرد. او ۲ متن سغدی از مجموعه

¹⁰ Paul Pelliot

¹¹ این کتابخانه مدت ۹۰۰ سال با دیوار نازکی از غار اصلی جدا و از دستبرد زمان برکنار مانده بود و به همین جهت از کیفیت بهتری برخوردارند.

¹² Grenet and Sims – Williams, 1987.

¹³ Robert Gauthiot

متون سغدی پاریس (TSP)^{۱۴} را به کمک روایات چینی همانند، خواند و به فرانسه ترجمه کرد. در سال ۱۹۱۲، او سوتره برهمن ناخن دراز^{۱۵} (بعدها به صورت p5 کد گذاری شد) را ترجمه کرد که به زبان فرانسه در مجله آسیایی^{۱۶} منتشر شد.

نسخه چینی این متن با عنوان چانگ چائو^{۱۷} در مجموعه تریپیتاکا^{۱۸} در چین پیدا شد که اکنون در شهر کیوتوی ژاپن است. نسخه بسیار سالم و برای کار تطبیقی بسیار ارزشمند است. این نسخه توسط یی-تسینگ^{۱۹} ترجمه شده است که متأسفانه نسخه‌ای از آن در دسترس نبود.

۱-۵. روش کار

پایان‌نامه حاضر با عنوان «ترجمه و بررسی قطعه ۵ از متون سغدی پاریس» تهیه و تنظیم شده است. روش اصلی پژوهش فیش برداری بوده است. در فصل نخست در مقدمه به معرفی زبان و ادبیات سغدی پرداختم. در ادامه، در فصل دوم پس از معرفی متن و آوردن اطلاعات مختصری که پیش نیاز درک ترجمه متن است، حرف نویسی، آوانویسی و برگردان فارسی متن با توضیحاتش آمده است. فصل آخر شامل واژه‌نامه بسامدی متن می‌باشد. منبع اصلی تنظیم واژه‌نامه، فرهنگ سغدی دکتر قریب می‌باشد.

¹⁴ Benveniste, E. *Texte Sogdirns* (Mission Pelliot, III), Paris.

¹⁵ Le Sutra du Religieux ongles-longs

¹⁶ "Le Sutra du Religieux Ongles-Longs", texte sogdien et traduction, M.S.L.P., t. 17 (1912), pp. 537-567.

¹⁷ Tch'ng-tchao

¹⁸ Tripitaka

این مجموعه شامل متون بودایی به زبان چینی است. در حال حاضر این مجموعه در ۴۵ جلد تدوین شده است.

¹⁹ Yi-tsing